

חמור של אשה צעירה מצאנו באחרונים שסמכו בשעת הדחק, על היתרים דחוקים כדי להתיר יבמה, שאי אפשר לה לא להלוץ ולא ליבם, וסמכו על שיטות ראשונים להתיר דוגמת דברי האבני נזר שהזכרנו. על כן נראה לומר שלמרות דברינו שאי אפשר להחשיבה סוטה ודאי ולפוטרה לדעת הרמב"ם מחליצה על סמך העדויות, כיון שהעדויות קובעות בהחלט שהיא ספק סוטה, ולדעת התוס' צריכה חליצה רק מספק, ויש שביארו גם בדעת הראב"ד שצריכה חליצה רק מספק, מידי ספיקא לא נפקא. ויש לצרף הספק בקידושין לפי שהאשה

טוענת שהבעל מעורער ולא ידעה על כך, ואע"פ שאין זה מום גדול שיש בו לבטל הקידושין, וצריכה גט, עכ"פ יש בטענתה לקבוע שיש כאן רק ספק קידושין, או קידושין דרבנן כדברי התוס'. כשהבאנו הדברים בפני מרן הגר"ע יוסף שליט"א, הציע להתיר ע"פ השיטות שחרש אלם הלומד ויש לו דעת גמורה, אין דינו כחרש, כשברקנו פעם ופעמים ושלוש היבם, התברר שלמעשה אינו אלא כבוד שמיעה מאוד, ובהתיעצות ובהסתמך על כל הנ"ל בצענו את החליצה.

סימן נט.

בדין הונאת הגר

ציון "גירות" בתעודת הגירושין

הנוהג בבתי הדין, לכתוב בתעודת הגירושין הנמסרת מתגרשים כמסמך רשמי, את שם המגרש והמתגרשת כפי שנכתב בגט (מלבד השם המופיע בתעודת הזהות). עקב כך, בתעודת גירושין של גרים שהתגרשו, נכתב "פלוני הגר" או "פלנית הגירות", משום שכך הנוהג לכתוב בשם גר בגט כמבואר באבן העזר סי' קכ"ט סעיף כ'. ואם כי בדברי מרן שם הזכיר לכתוב בגר בן אברהם אבינו, כב"י הביא מתשובה שיש לציין שהוא גר בין אם יכתב "הגר", בין אם יכתב "בן אברהם אבינו".

בהתיעצות עם הדיינים, הורנו להשיב למבקשת, שאם אכן הדבר פוגע בה, נכון להחליף התעודה, ולהשמיט את המילה "הגירות" ליד השם, ולכתחילה להעדיף לציין "בת אברהם אבינו" בתעודת הגרים, ולא "הגירות", כדברי מרן סעיף כ' שם. יש לציין, שהמסמך המאשר את הגירושין מבחינה הלכתית הוא "מעשה בית דין" המצורף לתעודה. במסמך זה בית הדין מאשר מעשה הגט, זמנו, מסירתו ושאר הדברים. בתעודת הגירושין מצויין שלצורך היתר נישואין יש להציג ברבנות את "מעשה בית דין" בנוסף לתעודת הגירושין, כך שהתעודה אינה אלא מסמך רשמי המאשר את הגירושין בפני הרשויות, ולא מסמך הלכתי המתיר את האשה. על כן נראה שאין צורך לדקדק בו, עד כדי שאלה של איסור הונאת הגר שהוא איסור חמור מדאורייתא, בשעה שהגר טוען שהדבר גורם לו צער ופוגע בו.

אחת המתגרשות פנתה בבקשה שלא להוסיף בתעודת הגירושין שלה את המלה "הגירות" משום שהדבר פוגע בה. לדבריה, תעודת הגירושין היא המסמך הרשמי המעיד על מצבה המשפחתית. תעודה זו מוצגת במשרד הפנים, במשרד השיכון, בעיריות וברשויות, והציון "גירות" פוגע בה, משום שאינה רוצה שהכל ידעו פרט זה. מזכירות בית הדין דחתה את הבקשה מטעמי נוהג, מבלי לשאול חוות דעת הדיינים, והוגשה עתירה לבג"ץ שהורה לגמק מדוע לא להשמיט פרט זה לבקשת העותרת, שלטענתה פרט זה פוגע בה, וגורם לה צער.

היות וקמו על הוראה זו עוררין, שאין לשנות הנוהג ודרשו להקפיד על כתיבת השם כפי שנכתב בגט, ולא להענות לטענות שוא ובפרט ע"י בג"ץ של ערכאות, אמרתי לבאר מקורות ההלכה בזה, ולהוכיח

הונאה, משום שגר כקטן שנולד דמי, וקודם לא צווה כלל. ואין כאן פגיעה כמו בבעל תשובה שהיה מצווה ואעפ"כ אכל. ולפי זה, הונאת הגר היא רק כשמצער הגר ממש, שמזכיר לו עון אבותיו, או בהונאת דברים ובהונאת ממון, כלשון הכתוב "וגר לא תונה ולא תלחצנו", ולא בעצם זכירת מעמד הגר.

כמו כן יש להוכיח גם מהנוהג לכתוב בגט הגר או בן אברהם אבינו, כמבואר באבן העזר סימן קכ"ט שאין בכך פגם. שבודאי לא היו כותבים פרט זה שאינו מעכב אם היה הדבר פוגע, שהרי שנינו שכל כינוי שיש בו משום גנאי, אינו נכתב בגט, ועל כן אין כותבים כשתוקי ואסופי את מעמדם אע"פ שלא נזכר שם האב. וא"כ אפשר שמשום כך הדגיש מרן הנוהג לכתוב בן אברהם אבינו שאינו אלא רמז, והעדיף נוסח זה על ציון הגר או הגיורת, מ"מ מדברי הגמ' לעיל מוכח שאין בזה פגיעה. ועיין בתוס' מועד קטן י"ג: על בן הא הא. וכן במדרש שמואל באבות, על בן בג ובן הא הא, שכתב בשם הרא"ש שגרים היו ורמזו זאת בשמם. בן ב"ג ב"ג שבגימטריה עולה לה"א ה"א, וכן בן הא הא, רמז שהם בני אברהם ושרה שנתוסף ה"א בשמם, ואח"כ נעשו אב המון גרים. וכתבו שם הטעם שרמזו הדבר ולא קראו להם גרים, משום המלשינים ולא מחשש פגיעה.

אולם, מצאנו בתורה את התואר גר גם כחסרון, ולא רק ככינוי אהוב וחביב, עובדה זו נותנת מקום לטענה שהכינוי פוגע ויש בו משום הונאה. וכך שנינו בב"מ נ"ט: "תניא ר' אליעזר הגדול אומר מפני מה הזהירה התורה בל"ו מקומות ואמרי לה במ"ו מקומות בגר, מפני שסורו רע", ועיין ברע"א שציין רש"י בהוריות, שסורו רע פירוש שיצרו רע מעיקרו. וא"כ נראה, שיש לכאורה מחלוקת בדבר מעמד הגר שהזהירה התורה שלא להונותו, שרשב"י בילקוט משפטים משבח חביבות הגר, ולדבריו איסור ההונאה הוא מתוך חיבתו ואהבתו, ומאידך ר' אליעזר בגמ' בב"מ סובר ששמו מסמל תואר שלילי מפני שסורו רע. אולם רש"י בתורה הביא דברי ר' אליעזר הגדול, וגם את דברי הגמרא בב"מ נ"ט: "מאי לא תונה ולא תלחצנו כי גרים הייתם בארץ מצרים, תניא ר' נתן אומר מום שבך אל תאמר לחברך היינו דאמרי אינשי דזקיף ליה זקיפא בדיותקיה, לא לימא ליה לחבריה זקיף ביניתא".

שלנגד עינינו בשאלה זו, שאלה חמורה של הונאת הגר מדאורייתא. ואין להקל באיסור תורה בשל עניני נוהג בתעודה שאינה בעלת ערך אפי' מדברי סופרים. ואגב בירור שאלה זו, נראה לבאר גדר איסור הונאת הגר, מהותו וחומרתו.

א. אם הכינוי גר יש בו משום הונאה

תחילה יש לדון אם נכונה טענת המתגרשת שהמילה "גיורת" פוגעת בה, ואם פגיעה שלא בכוונה, שאינה אלא על דעת הנפגע, יש בה משום הונאה. ברור שהכינוי "גר" אין בו גנאי ואינו אלא קביעת מעמד, ועצם מעמד הגר אין בו גנאי. ההיפך, יש בו כבוד וחביבות. התורה צוותה על אהבת הגר ומודגש בכתובים שהגר אהוב הוא לפני המקום. וכן שנינו "חביבים הגרים שבכל מקום הוא מזהיר עליהם וגר לא תונה, ואהבתם את הגר, וכתוב ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה. אמר ר' שמעון בר יוחאי מי גדול ממי, מי שאוהב המלך או מי שהמלך אוהבו, אברהם אבינו קרא עצמו גר וכן יצחק וכו'", (ילקוט משפטים כ"א). וכך מצאנו באמוראים ובראשונים שנקראו גרים, כיהודה בן גרים (שבת ל"ג. ועיין בתוס' שם ובמועד קטן ט' שהיה גדול בתורה). אונקלוס הגר, וכן אברהם הגר מבעלי התוס' (תוס' קידושין ע:). וברור שאין בעצם הכינוי גר משום פגיעה, אדרבה, כבוד הוא ומעלה, כלשון הכתוב ברות, "ישלם ה' פעלך ותהי משכרתך שלמה וכו' על אשר באת לחסות בצל כנפיו".

כדוגמא להונאת הגר מביאה המשנה בב"מ נ"ט: "היה בן גרים לא יאמר לו זכור מעשה אבותיך". משמע, שההונאה היא רק בזכירת מעשה אבותיו, ולא בעצם הקריאה "בן גרים" או זכירת מעמדו. כמו כן מוזכר בתחילת אותה משנה שאם היה בעל תשובה לא יאמר לו, "פה שאכל נבילות איך ילמד תורה", ובתוס' שם כתב שסדר המשנה הוא בלא זו אף זו. שלא רק בזכירת עוונות יש משום הונאה, אלא אף בכך גרים שמזכירים עוונות אבותיו. ודייק המהרש"א, מרדע הדוגמא הראשונה היא בבעל תשובה, והשניה בכך גרים, ולא שנינו הכל בגרים, שלא יאמר לו פה שאכל נבילות וכו', וביאר שאכן בגר אם יאמר לו פה שאכל נבילות אין בכך משום

ופירש"י שם, "כיון שגרים הייתם גנאי הוא להזכיר שם גירות". ומפורש בדבריו, שעצם שם גירות יש בו משום גנאי. ודבריו מוכחים ממשל הגמ', כפי שפירש"י, וז"ל "מי שיש לו תלוי במשפחתו, לא יאמר לעבדו או לבן ביתו תלה לי דג זה, שכל שם תליה גנאי הוא". ואם כן, המום שבך הוא עצם הגירות, ואין לכנות הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים. ונראה שאין סתירה בין הדברים, עצם המעמד של גר, מעמד מכובד הוא לפני המקום ומצווים אנו על אהבתו. מאידך גיסא, מצווים אנו על הונאת הגר שסורו רע, נפשו שפילה ולידתו שלא בקדושה, ובעצם הכינוי גר יש את שני המשמעויות. על כן בגר צדק ובעצם הכינוי גר אין משום הונאה, אדרבא, כבוד וחיבה הוא. אולם, מי שאינו רואה בזה כבוד ומעלה, וקורא לגר על שם שסורו רע, או על שם עברו ומתייחס בשלילה למעמד, יש בזה משום הונאת הגר. ועל כך נאמר "כי גרים הייתם בארץ מצרים". מום בך אל תאמר לחברך. ולפ"ז אם הגר רואה פגיעה בכינויו, יש לו טענה אלימתא, וכינויו כגר יש בו משום הונאת הגר. זאת ועוד, בגר צדק שהוכיח סופו על תחילתו, כבוד הוא לו וחיבה לכנותו כגר, כאונקלוס הגר, יהודה בן גרים ועוד, אולם גר שמרגיש בעצמו שאינו שומר כל כך תורה ומצוות, ויש באישיותו בכדי להרגיש שסורו רע, הכינוי גר הונאה היא לו. והונאת הגר אסורה בכל מצב, גם אם אינו עמיתו בתורה ומצוות, שלא כאיסור הונאת דברים של כל ישראל שנאמר רק ב"עמיתו" שעומו בתורה ומצוות, כפי שבאר במנחת חינוך. לפ"ז טענת המבקשת שהמלה "גירות" פוגעת בה במסמך רשמי, יש בה ממש ויש חשש להונאת הגר אם לא נתקן פגם זה ונמנע את צערה.

ב. שני הציווים בהונאת הגר, כשני איסורים שונים

הסמ"ג בספר המצוות מנה את איסור הונאת הגר בממון ובדברים, כשני לאוין בכלל תרי"ג מצוות, והקשו עליו המפרשים, הרי שיטתו למנות בכלל תרי"ג מצוות רק את הצווים המעשיים, וכל מצוה או צווי שנכפל, גם אם נכפל בגדרים ואנשים מיוחדים, אינו נמנה אלא כצווי אחד, וכל מה נכפל הוא רק כדי לעבור בשני לאוין, ולא בכלל התרי"ג, וברור הוא שכל הונאה בין בדברים בין בממון, מוזהרים עליה

כל ישראל. וגם הונאת הגר כלולה בציווי "לא תנו איש את עמיתו", וכל שנכפל הלאו בגר הוא לאזהרה מיוחדת ולעבור בשני לאוין, וא"כ היה לו לסמ"ג לשיטתו שלא למנות בכלל מנין תרי"ג איסור הונאת הגר בממון ובדברים, כיון שהמעשה בלאו הכי אסור, משום הונאת ישראל. ועיין בגר"י פרלא שפלפל בנדון וכתב לתרץ בדרכים שונות. ונראה לבאר על יסוד הפסוקים, ששני דינים הם בהונאת הגר, מטעם עצם ההונאה, והוא אותו איסור שנאמר בישראל, ולא נכפל אלא לעבור עליו בשני לאוין. ואיסור הונאת גר שלא לזלזל במעמד הגר מטעם כי גרים הייתם בארץ מצרים, ויסוד האיסור לא בעצם האונאה והפגיעה בנפש הגר, אלא בעצם הזלזול במעמד הגר. והוא איסור הונאה מיוחד הנאמר בגר, שאינו שייך לאיסור "לא תנו איש את עמיתו", כפי שנבאר.

בשני כתובים אסרה תורה את הונאת הגר ולחצו, ובשני הכתובים הודיעה התורה טעם האיסור. ולפי שהטעמים שונים, נראה שגדר האיסור שונה, אע"פ ששני הצווים נאמרו בלשון הונאה ולחץ. כפי שמורה לשון הכתוב בשמות כ"ב, "וגר לא תונה ולא תלחצנו כי גרים הייתם בארץ מצרים". וכן לשון הכתוב בשמות כ"ג, "וגר לא תלחץ ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים". על הכתוב "ואתם ידעתם את נפש הגר", פירש רש"י, "כמה קשה לו כשלוחצים אותו". ומבואר שהאיסור המיוחד באונאת הגר, נובע מתוך הצער המיוחד שיש לו כגר ועל כן הונאתו אסורה במיוחד. ולמרות זאת זהו איסור בעצם ההונאה והצער, ומה שאסור בכל ישראל בכלל "לא תנו איש את עמיתו", אסור במיוחד בגר משום "כי ידעתם את נפש הגר", משום שקשה לו יותר מכל אדם. אולם, על הכתוב הראשון "וגר לא תונה ולא תלחצנו כי גרים הייתם בארץ מצרים", הביא רש"י דברי הגמ', "אם הונאתו אף הוא יכול להנותך ולומר לך אף אתה מגרים באת, ומום שבך אל תאמר לחבירך". ועיין ברמב"ן שם שהביא דברי רש"י והתקשה בו, ופירש כי גרים הייתם, וידעתם את נפש הגר, כפי שמבואר במפורש הכתוב בפסוק האחר. אולם דברי רש"י יסודם בדברי חז"ל בב"מ ומדויקים הדברים, מלשון הפסוק אשר לא מוזכר בו כי ידעתם את נפש הגר, וסיבת האיסור היא רק משום "גרים הייתם בארץ מצרים", ועל כן פירשו מום שבך אל תאמר לחברך. ונראה שיסוד

משום קביעת מעמד הגר כמום, אע"פ שאין כוונתו להונות אסור הדבר משום מום שבך. ולפ"ז אם הגירות טוענת שהדבר פוגע בה גם אם אין כוונת האומר לעשות כן, אין להזכיר לה הגירות אע"פ שאין בזה משום איסור הונאה הפשוט, יש בזה איסור משום "כי גרים הייתם בארץ מצרים".

ג. שיטת הרמב"ם בפירוש האיסור המיוחד בגר

בגמרא ב"מ נ"ט. שנינו, "המאנה את הגר עובר בשלושה לאוין והלוחצו עובר בשנים, מאי שנא מאנה דכתיב שלשה לאוין וגר לא תונה וכי יגור אתכם גר לא תונו אותו ולא תונו איש את עמיתו, הלוחצו נמי כתיבי שלושה קראי ולא תלחצנו וגר לא תלחץ ולא תהיה לו כנושה, וגר בכלל הוא, אלא אחד זה ואחד זה עובר בשלושה לאוין". ומבואר שבהונאת דברים יש שני לאוין מיוחדים בגר, ובכלל ישראל נאסר משום לא תונו איש את עמיתו, וכן בהונאת ממון שני לאוין שלא ללחץ הגר, ובכלל ישראל נאסר משום לא תהיה לו כנושה.

הרמב"ם בפרק י"ד מהל' מכירה הביא דין הונאת דברים בישראל, והוסיף "כל המאנה את הגר בין בממון בין בדברים עובר בשלושה לאוין שנאמר וגר לא תונה זו הונאת דברים, ולא תלחצנו זו הונאת ממון, הא למדת שהמאנה את הגר עובר בשלושה לאוין משום לא תונו איש את עמיתו ומשום לא תונו איש את אחיו ומשום וגר לא תונה. וכן אם לחצו והונוהו בממון עובר בשלושה משום לא תונו איש את אחיו, ומשום לא תונו איש את עמיתו, ומשום לא תלחצנו". ומבואר ברמב"ם שבגר בהונאת דברים עובר משום הונאת ממון. ובהונאת ממון עובר על איסור הונאת דברים, מלבד מה שעובר על האיסור המיוחד של הונאת הגר. והדברים מופלאים, שהרי הגמ' חילקה בין שני האיסורים, וכתבה שבהונאת דברים עובר בשלושה, על הונאת דברים של גר וכן על הונאת עמיתו, וה"ה בהונאת ממון עובר משום הונאת ממון של גר וכן על הונאת עמיתו, ואילו הרמב"ם כתב שעובר בממון על הלאו של הונאת דברים, ובהונאת דברים על לאו של הונאת ממון. אולם הרמב"ם עצמו פירש טעמו וזה לשונו בהל'

איסור זה אינו ההונאה והצער שיש לגר, אלא עצם הפליית הגר, וקביעת מעמדו של הגר כנחות וכמי שמופלה לרעה. ואסור להונות את הגר בדברים ובממון משום שע"י כך קובעים מעמד הגר כמום, וזהו האיסור, ומום שבך אל תאמר לחברך. שאם נניח שהעבר משפיע על המעמד, אם כן גם הוא הגר יכול להונות בן ישראל, כי גרים הייתם בארץ מצרים, והציווי הוא שמעלת ישראל כגרים מחייבת את אהבת הגר וחיתתו. ואילו הונאת הגר בקביעת העבר כמום, פוגעת במעמד עם ישראל "כי גרים הייתם בארץ מצרים". ולפ"ז יסוד האיסור בציווי זה, אינו איסור ההונאה שנאמר לכל ישראל משום "לא תונו איש את עמיתו", ורק שהוכפל בגר, אלא שישור איסור זה הוא בקביעת מעמד הגר ואהבתו, שאסור לזלזל במעמדו על ידי הונאת דברים או ממון, אלא לכבד ולאהוב אותו.

ונפק"מ בין שני הציוויים שחלוקים ביסוד דינם, כפי שמפורש בכתוב הוא, כשאדם יכנה גר ויאמר לו זכור מעשיך הראשונים, מתוך כוונה לזלזל במעמד הגר, ואילו הגר עצמו יראה בזה כבוד וחובה ולא יפגע כלל. אם האיסור הוא משום "כי אתם ידעתם את נפש הגר" ועצם ההונאה אסורה, אם הגר לא נפגע אין כאן הונאה, והכל לפי המבייש והמתבייש. ובפרט לפי דברי המהרש"א שבגר אין כל פגיעה במעשיו הראשונים שהרי גר שנתגייר כקטן שנולד דמי, וממילא אין כאן הונאה. אולם אם מצד המצער, היה כוונה לקבוע לגר מעמד של זלזול, עובר הוא על איסור "לא תונה", כי גרים הייתם, שהרי קובע הוא שגר מום הוא, ומום שבך אל תאמר לחבירך כי גרים הייתם בארץ מצרים.

לאור דברים אלה יש להבין היטב שיטת הסמ"ג שמנה לא תונה ולא תלחצנו בכלל תרי"ג מצוות, אע"פ שלשיטתו בלאו הכי האונאה אסורה משום הונאת עמיתו. ולא נכפלה אלא לעבור בשני לאוין, ואינה בכלל תרי"ג מצוות לשיטת הסמ"ג, אבל איסור הונאת הגר משום פגיעה במעמד הגר מדין מום שבך, איסור מיוחד הוא בגר, ויש למנותו בכלל תרי"ג בפני עצמו.

לפ"ז יש לפשוט השאלה גם לאידך גיסא, אם המאנה אינו מתכוון כלל להונות, אבל יש בדבריו

שלאחריה, "ומפני מה עובר בגר על הונאת דברים אף על הונאת ממון, ועל הונאת ממון גם על הונאת דברים מפני שהוציא הכתוב את שניהם בלשון הונאה, סתם וכפל הלאוים בגר בשני הדברים בפירוש לא תונה ולא תלחץ", ויש להבין הדברים, וכבר עמד על כך המגיד משנה, וסיים "ובאמת דברי המחבר תמוהים בעיני". ובלחם משנה שם הקשה, אם כדבריו אם כן גם בישראל יעברו על הונאת דברים משום הונאת ממון, ועל ממון משום דברים שהוציא הכתוב שניהם בלשון הונאה, ועוד שלפי זה יהיו ארבעה ושישה לאוין בכל הונאה, לפי שנאמרו באותו לשון, והניח בצ"ע.

באור שמח ובאבן האזל ביארו שהרמב"ם לא כתב כפירוש הגמ' לעבור עליו בשלושה לאוין, לפי מספר הלאוין בתורה כפירוש הגמ' וברש"י שם, משום ששיטתו במנין המצוות, שלא למנות לאוין כפולים בכלל תרי"ג מצוות. ועל כן ביאר בהונאת גר, שיש נפק"מ בשלושת הלאוין בזה שהם שלושה ציווים שונים במהותם, ולא רק לענין מלקות וכדו' הנובעים ממספר הלאוין, וביארו בזה שיש בכל הונאה של גר משום הונאת דברים והונאת ממון, ואיסור מיוחד של הונאת הגר. אולם עדיין יש להבין הסברה מה השייכות בין הונאת דברים להונאת ממון, ובכדי להבין דברי הרמב"ם יש לעמוד תחילה על ההבדל בין הונאת דברים להונאת ממון, שנאמרו בשני לאוים, וכן מה המשותף בהם שהדגיש הרמב"ם ששניהם נאמרו בלשון הונאה. הרמב"ם בהלכה שלאחריה, הביא את דברי הגמ' שחילקה בין הונאת ממון להונאת דברים, וז"ל בהלכה י"ח שם, "גדולה הונאת דברים מהונאת ממון שזה נתן להשבון וזה לא נתן להשבון, זה בממונו וזה בגופו, והרי הוא אומר בהונאת הדברים ויראת מאלוקין לפי שהדבר מסור ללב וכו', הא למדת שכל הצועק בהונאת הדברים נענה מיד", עכ"ל. ונראה שחילוק זה בין שני האיסורים יש בו כדי לבאר שיטת הרמב"ם בהונאת הגר.

ד. ההבדל שבין הונאת דברים להונאת ממון

ויש להבין, מדוע צוותה התורה בשני איסורים שונים, את איסור הונאת ממון ואת איסור הונאת

דברים. על אף החילוק שיש ביניהם שזה בגופו וזה בממונו, הרי שניהם נובעים מאיסור אחד משום שיש בהם חוסר אמון, צער והונאה. וכמו כן הקשו התוס', הרי בכל הונאת ממון יש גם הונאת דברים, כדברי הגמ' ש"כל הנוטל פרוטה מחבירו כאילו נוטל את נפשו", על יסוד הכתוב "וקבעו את קובעיהם נפש", ותירצו שם שהצער בנפש בגזלת ממון, הוא רק כשבממון זה אין לו מה לאכול, ועדיין טעון הדבר הסבר, הרי בכל הפסד ממון יש צער, ולמה אין בכלל הונאת ממון הונאת דברים. ובשלמא, הונאת ממון אפשר להבין שגדר האיסור הוא עצם הגזילה, שבלקחת ממון שלא כדין, שיש דין מיוחד של אמון מלא במסחר, שחייבים לשאת ולתת באמונה ולא להונות איש את עמיתו. לצורך קיום מסחר הוגן, ואין לזה שייכות להונאת הדברים שאינה אלא צער אישי ופגיעה. אבל בכל הונאת ממון יש גם צער אישי ונפשי כהונאת דברים. מעצם זה שהתורה חילקה בין ההונאות, מוכח שאין בהונאת ממון משום הונאת דברים, לפי שניתן להשבון, ועוד מוכח שאין זה צער בגופו, לפי שפגיעה בענייני מסחרו של האדם, אינה פגיעה נפשית ואישית, ואדרבא, הונאת דברים קשה מהונאת ממון, שמסורה היא ללב. ואת ממונו אדם אינו לוקח ללב ואינו מצטער כדרך שמצטער בהונאת דברים. ולפי"ז שונים האיסורים במהותם, בהונאת הדברים יש פגיעה אישית בעמיתו, והדבר מסור ללב. ואילו בהונאת ממון שניתנת להשבון, אין פגיעה אישית, אלא פגיעה באמון ובהגיונות האמורים כדיני ממונות.

ויש לחקור בדין הונאת ממון, מה האיסור. האם עצם מעשה התרמית אסור כהונאה, שאסור להתנהג עם עמיתו שלא ביושר, והחיוב לשאת ולתת באמונה אוסר את ההונאה, או שהפגיעה בזולת הוא הגורם לעיקר האיסור, משום שיש להשמר מלקחת ממון בתרמית, אע"פ שניתן בהסכמה. והנה, במשנה, בגמ' וברמב"ם השוו ההלכות, מפני שהונאת ממון והונאת דברים, מקורן אחד. וזה לשון הרמב"ם, "כשם שאסרו הונאה במקח וממכר, כך אסרו הונאה בדברים". משמע שעצם הפגיעה אסורה בהונאת ממון, רק שזה בגופו וזה בממונו, זה ניתן להשבון וזה אינו ניתן להשבון. ועל כן חילקה בהם התורה. אבל יסוד איסור הונאה חד הוא, וזה שכתב הרמב"ם בגר שהתורה הוציאה שניהם בלשון הונאה, לכן יש

בשניהם צער שווה, אלא שזה צער אישי וזה צער ממוני.

והנה בבן ישראל הונאת ממון והונאת דברים נאמרו בלשון הונאה, שמשמעה שאסור להונות, לפגוע, ולצער בענייני ממון, וכן אסור לפגוע ולצער אדם בפגיעה אישית. וא"כ שני איסורים שונים הם, שניהם נאמרו בלשון הונאה. ואילו בגר איסור הונאת דברים נזכר בלשון הונאה, "וגר לא תונה", ואילו איסור הונאת ממון נאמר בלשון "לא תלחץ" או "ולא תלחצנו". ולכאורה לשון זה, מורה על הלחץ הממוני ולא על הצער, לפי שלא נזכר בלשון הונאה, שפרושה צער. אולם בכתוב מודגש וגר לא תונה ולא תלחצנו, כי אתם ידעתם את נפש הגר. וביאור הכתוב שבגר גם הונאת דברים וגם לחיצת ממון, הם פגיעה בנפשו של הגר, ולא רק ביחסי הממון והמסחר שלו, ובזה החידוש והשינוי שבין אדם רגיל לגר. באדם רגיל שונה הפגיעה האישית, לפגיעה בממון וביחסי מסחר, והאיסורים נפרדים. ואין בהונאת ממון משום הונאת דברים, לפי שהונאת ממון רק בממונו, אבל אצל הגר שנפשו שפילה עליו, וכל פגיעה בו היא בעמקי נפשו גם לחץ ממון הוא בנפש הגר. ובכל

הונאת ממון יש הונאת דברים, לפי שמרגיש הוא את הפגיעה כגר, כחסר אונים. וכל פגיעה בממון פגיעה היא בלבו. וכן כל פגיעה בו בדברים, מאבד הוא את האמון באנשים, ויש בזה גם הונאת ממון, שעקב פגיעה בנפשו, יתרחק ממסחר עם בני אדם, יחיה בחוסר בטחון ואמון גם מבחינה כלכלית. וזה שכתב הרמב"ם על יסוד ביאור הפסוקים, שבהונאת גר עוברים בשלושה לאוין. בכל הונאות יש את הפגיעה הנפשית ועוברים על הונאת דברים, יש את חוסר הבטחון הכלכלי וחוסר האמון שיש בהונאת ממון. ויש איסור מיוחד של הונאת הגר, שמקורו כפי שבארנו בהפליית מעמד הגר מטעם "כי גרים הייתם בארץ מצרים".

לאור הדברים כל פגיעה בגר, בכל צורה שהיא, לדעת הרמב"ם פוגעת בעמקי נפשו ומערערת את הבטחון מכל הבחינות, כדוגמת מצות התורה ביתום ואלמנה, שכל צער שלהם מזכיר הצער האישי, וכיון שהדבר מסור ללב, יש להתחשב מאוד בבקשת הגרים, גם אם לא נראית לנו הפגיעה, יש להתעמק בכתוב "כי אתם ידעתם את נפש הגר" ולמלא מבקשו.

סימן ס.

הדיונים בהיתר נישואין בבתי הדין

(דברים בכנס דיינים תשמ"ט)

(הצעות לשיפורים)

להנשא על הרבנים ועל הדיינים, וגם שמעתי את התלונות ואת עגמת הנפש של זוגות צעירים, שדוקא בהגיע עת דודים, עומדים בפני שאלות קשות שלא שערום אבותיהם.

הנוהג כיום שכל פסולי החיתון ברשימת משרד הדתות, כל המאומצים שיש שאלה ביחוסם, אלמנות הזקוקות לחליצה או להיתר נישואין, מודעים לבעיותיהם רק כשהגיעו בשעה טובה להרשם

על הכלל "היו מתונים בדין", דרשו את הפסוק "כי אקח מועד אני מישרים אשפות", בכדי לשפוט מישרים יש לקחת מועד, ולא לשפוט מתוך לחץ הזמן, לצערינו חלק ניכר מהדיינים בבתי הדין, נדונים באילוץ הזמן, וקשה להיות בהם מתונים בדין, ולקחת מועד כדי לשפוט מישרים, הדברים אמורים בדיונים על היתרי הנישואין הנשלחים ע"י הרבנים רושמי הנישואין. כמי שיושב גם במשרדי הרבנות וגם בבית הדין, מכיר אני את הלחץ של המבקשים